

György Lukács

Στην αναζήτηση του Tertium Datur

Αναμφισβήτητα το αίτημα της ανανέωσης του αριστερού και μαρξιστικού λόγου ποτέ άλλοτε δεν εκφράστηκε με τέτοια ένταση και τόση επιτακτικότητα. Ελάχιστο είναι το χρονικό διάστημα που διανύσαμε από την εκκωφαντική πτώση του εκχυδαϊσμένου και προφητικού μαρξισμού: ό,τι όμως μετράει πίοτερο είναι η συνακόλουθη πτώση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας τόσο του ορθολογικού φιλοσοφικού λόγου, όσο και της αριστερής πολιτικής πρακτικής. Στο οδυνηρό χάος της αποκαλυπτικής στιγμής και της ακύρωσης της φενάκης, παρόλ' αυτά, δεν ορθώνεται ακόμα με σταθερότητα η έκφραση του αναγκαίου επαναπροσδιορισμού των πλαισίων και των παραμέτρων του μαρξιστικού και διαλεκτικού λόγου. Συχνότερη είναι η εντύπωση μιας επιστροφής στη φιλοσοφική χυδαιότητα και στην πολιτική ανεντιμότητα, συνεχώς πιο προσιτό και απειλητικό ξεπροβάλλει το φάντασμα της (εκ νέου) χειραγώγησης και της παραποιημένης σκέψης. Σε τούτο το σημείο παίρνει σάρκα και οστά και η αμηχανία μας μπροστά στο διπολισμό που παγιώνεται από το δογματισμό και τη σχηματοποιημένη διαλεκτική και τον ανορθολογισμό —από τις δύο όψεις του ίδιου αδιέξοδου και της αυτής υπερβατολογικής δυσκαμψίας. Αμηχανία μπροστά και απέναντι στις κανονιστικές, μανιχαϊστικές και συγκεντρωτικές μεθόδους του παρελθόντος, που κρύβονται πίσω από την ασάφεια του συναισθηματισμού, της αντί-θεσης/του ρομαντικού αντικαπιταλισμού, αμηχανία και δυσφορία ενώπιον ενός σχηματοποιημένου, ακαδημαϊκού και αριστοκρατικά περιθωριακού μαρξισμού, αμηχανία και έλλειψη θεωρίας συνοχής και βάθους μπροστά στην, περισσότερο από όσο αναμέναμε, σφοδρή αντίθεση του νεοθετικισμού, της μεταφυσικότητας που η αμεσότητα της εμπειρίας υποκρύπτει, του ανορθολογισμού και της ποσοτικοποίησης/μαθηματικοποίησης της γνώσης. Η αμηχανία και η παθητικότητα της αμφιβολίας, σ' αντίθεση μ' ό,τι ίσως κάποιοι θα ήθελαν να πιστεύουν, αντανακλούν παράλληλα και τη σημασία του ζητούμενου της επιλογής. Οι δύο κυρίαρχες εκφάνσεις του ανορθολογισμού —της υπερβατολογικής αναμονής και του δογματισμού— παραπέμπουν στην αδυναμία διαλεκτικής κατανόησης της ιστορικής εξέλιξης, στο μέτρο που η γνώση και η μέθοδος δεσμεύονται στην αμεσότητα των ερωταποκρίσεων της εμπειρίας, παρασύρονται στη γοητεία του συναισθήματος, του αφηρημένου ανθρωπισμού (με αποτέλεσμα να τους διαφεύγει η πραγματική ουσία του κοινωνικού και ταξικού είναι) και της οικειότητας. Έτσι, παρερμηνεύεται και απονευρώνεται το αίτημα της αποστασιοποίησης δια μέσου της παρέμβασης και της φιλοσο-

φικής αφαίρεσης ως μεθόδου και απαράβατης προϋπόθεσης της διαλεκτικής προσέγγισης και σύλληψης του οντολογικού. Ο ιδεαλισμός, η υπέρβαση του συγκεκριμένου και η μεταφυσική εξάλειψη των αντιθέσεων και των συγκρούσεων μονιμοποιούν εκείνο το άλμα της σκέψης που εκμηδενίζει το πραγματικό και την ορθολογικότητα του υλιστικού προτάγματος: συνεπώς, σε ποιο βαθμό είναι μπορετό να επαναπροσδιοριστούν οι συγκεκριμένοι αμοιοί της πραγματικότητας, να αποσαφηνιστούν τα όρια και τα επίπεδα των αντικειμενικών συσχετισμών και σχέσεων αλληλεξάρτησης των παραγόντων (ιδωμένων στην ολότητα και στην αυτονομία τους), ώστε να μην αναλωθούμε στην ερημιά και στη μοναξιά μιας μεταφυσικής και ισοπεδωτικής ερμηνείας «όπου όλες οι αγελάδες είναι μαύρες»;

Υπάρχει η υποψία ότι η «ανανέωση του αριστερού και μαρξιστικού λόγου» είναι πιθανό να λειτουργήσει προς την κατεύθυνση του προσχήματος και της εκ νέου θεμελίωσης του ψευδοδιλήμματος και της ψευδαίσθησης, και τούτο στο βαθμό που η θεαματικοποίηση και η εμπορευματοποίηση της εντολής «επιστροφή στο Μαρξ» θα μπορούσε να δώσει λαβή σε κάθε είδους οπορτουνιστικές και μανιχαϊστικές θέσεις εξωραϊσμού του παρελθόντος και υπεκφυγής του προβλήματος. Ουσιαστικά, τα ερωτηματικά και οι θεμελιώδεις απαντήσεις θα πρέπει να ενσαρκωθούν μέσα στην αρχή και την πρωταρχική κατηγορία της γνώσης και της μεθοδολογίας του *Tertium Datur*, μέσα στη συνεχή αγωγή της αναζήτησης του τρίτου που, όσο και αν δίνεται και ενυπάρχει, κάθε άλλο παρά εκφράζεται, του *Tertium Datur* που θα θεμελιωθεί στο επίπεδο του πραγματικού και του οντολογικού μόνο μέσα από τη μελέτη και την αποφόρτιση του υπερβατολογικού, τη χειραφέτηση από το ναρκισσισμό του πρωταγωνισμού και της ηδονής του θεαθίναι.

Θα διαπραττόταν τραγικό σφάλμα, θα ήταν ανέντιμο και άδικο προς τον ίδιο, αλλά και προς τους άλλους μαρξιστές διανοητές, ενίοτε υπό έντονη αμφισβήτηση και συζητήσιμο, να υποστηριχθεί ότι ο Geörgy Lukács αποτελεί τη μόνη σθεναρή φωνή που εξέφρασε τον επείγοντα χαρακτήρα του *Tertium Datur*. Σε κάθε περίπτωση ήταν από τους ελάχιστους που το πρόταξαν με τέτοιο οργανικό, συστηματικό και μεθοδικό τρόπο, συνδυάζοντας ταυτόχρονα τη φιλοσοφική και την επιστημονική αναζήτηση και την έμπρακτη πολιτική στράτευση ως το τέλος της ζωής τους.

το θεμελιώδες στοίχημα του λουκατσιανού έργου εντοπίζεται στη διαρκή και εναγώνια θεμελίωση του *Tertium Datur* ως κινητήριας δύναμης της φιλοσοφικής και επιστημονικής πορείας, ως του κορυφαίου και πλέον οργανικού κομματιού του διαλεκτικού λόγου. Η άρθρωση του *Tertium Datur* ως πραγματικού και διαλεκτικού ξεπεράσματος της αριστοτελικής λογικής του *Tertium Non Datur*, του αποκλεισμού του τρίτου. Ο μαρξισμός αποτελεί ακριβώς την αναγνώριση του οντολογικού χαρακτήρα των όρων της πραγματικότητας στα πλαίσια της θέσης-αντίθεσης-σύνθεσης και της άρνησης της άρνησης, με την παραπέρα διεύρυνση της πολυπλοκότητας των συσχετισμών και των σχέσεων, με την κατανόηση της αλληλεξάρτησης και της αλληλεπίδρασης των επιμέρους τμημάτων, στην αυτονομία τους, αλλά και στα πλαίσια της ολότητας και σε βάρος μιας θεώρησης μαθηματικοποιημένης, εγκλωβισμένης στο αμετάβλητο των ορισμών και των πλαισίων της Λογικής, στη μόνη πρόταση θετικού-αρνητικού. Ό,τι ενδιαφέρει τον Lukács είναι η οντολογία, το κοινωνικό Είναι σ' όλες τις πτυχές και τις εκφάνσεις του ενάντια σε κάθε ντετερμινισμό και *a priori* δοσμένο. Ο διπολισμός του εκχαιδαισμένου και δογματικού μαρξισμού και της νεοθετικιστικής στρέβλωσης (τόσο βαθιά ρι-

ζωμένης στον υπαρξισμό, μας υπενθυμίζει ο Lukács), οι πραγματικοί κυρίαρχοι των μηχανισμών της ιρασιοναλιστικής θεώρησης (των δύο άκρων, της ψευδαίσθησης και του δόγματος, της φενάκης και της παθητικότητας), μπορεί να εξουδετερωθεί μόνο μέσα από τη διαλεκτική επανεκτίμηση τόσο του αρηνητικού (της κριτικής του πραγματικού και του οντολογικού) όσο και του θετικού (του προτάγματος και της παγίωσης του λόγου και της διαλεκτικής) ως στιγμών της οντολογικής κατάστασης και της καθολικής εξέλιξης του Είναι. Δεν είναι τυχαίο ότι το κορυφαίο έργο του Lukács, το *για μια οντολογία του Κοινωνικού Είναι*, το οποίο ολοκλήρωσε καθώς πλησίαζε στο τέλος και της ζωής του, και για το οποίο ο C. Preve έγραψε ότι αποτελεί «την πιο πρόσφορη οντολογική και κοινωνική διαδρομή», ξεκινά με τη σκληρή κριτική του αντιοντολογικού και νεοθετικιστικού πνεύματος που κυριαρχεί τόσο στη σύγχρονη αστική σκέψη όσο και στον ανόητο υλισμό του δόγματος και του νετεριμνισμού, της μηχανιστικής αιτιοκρατικής αντίληψης. προχωρώντας ακόμα παραπέρα, προτάσσει ένα συνολικό σχέδιο ανασυγκρότησης του διαλεκτικού λόγου, μέσα από την επανεκτίμηση των θετικών στιγμών του, όχι μόνο του μαρξιστικού σώματος, αλλά και όσων προέρχονται από την αστική προοδευτική παράδοση: εκείνων που εξουδετερώνουν τις αντιλήψεις του ρομαντισμού, όσων ξεπέρασαν τα στεγανά του αφηρημένου ανθρωπισμού και του υποκειμενικού σχεταρισμού, εκείνων που όρθωσαν τη διαλεκτική σκέψη ενάντια στην αμεσότητα και στη διαίσθηση (και κατά συνέπεια στον εμπειρισμό και στο νεοθετικισμό που εκεί εμπειρεύονται). Ότι ενδιαφέρει τον Lukács είναι η αποφανακοποίηση της διαλεκτικής, η επαναφορά της στην οντολογική πραγματικότητα. Παραμένει χαρακτηριστική η επιλογή του Lukács να αποδεχτεί και να προσαρμόσει στο μαρξιστικό σώμα τις κατακτήσεις του έξυπνου ιδεαλισμού (όχι μόνο του αντικειμενικού, του εγγελιανού, αλλά και του υποκειμενικού, των Kant, Fichte), όπως και τα θετικά στοιχεία της ρικαρντιανής οικονομίας· ούτε ακόμα διστάζει να παραδεχτεί την ανωτερότητα του αστικού ρεαλισμού απέναντι στην τέχνη της προπαγάνδας και του νατουραλισμού, όσο και αν μια τέτοια επιλογή μάλλον εξόργιζε τους κομματικούς ιδεολόγους και καθοδηγητές. Καθίσταται, έτσι, εύλογη και η παραπομπή στην εγκυρότητα της λενινιστικής ρήσης, σύμφωνα με την οποία «ο έξυπνος ιδεαλισμός είναι πιο κοντά στον έξυπνο υλισμό, από ό,τι είναι ο ανόητος υλισμός», ως exergue στο κεφάλαιο του *Για μια Οντολογία του Κοινωνικού Είναι* που θα αφιερώσει στον N. Hartmann, εντάσσοντας έτσι και τη φιλοσοφική και επιστημονική συνεισφορά του τελευταίου στη διαρκή πορεία κατάκτησης της διαλεκτικής μεθόδου. (Βέβαια δεν παγιδεύεται στη γοητεία της αντίστροφης ισοπέδωσης, υπογραμμίζοντας και τις ελλείψεις του χαρτμανιανού έργου: «Ο Hartmann επισημαίνει εύστοχα ότι η οντολογική διάσταση του τυχαίου είναι συνυφασμένη με την ετερογένεια των καθοριστικών παραγόντων. Όμως δεν αναλύει τις διαδικασίες, αλλά το τοποθετεί στην αρχική στιγμή. Λέει “ό,τι είναι πρώτο είναι και τυχαίο”, ... πρόκειται για ένα μύθο».)

Παραμένει ξεχωριστή και σημαντική η συνεισφορά του *Για μια Οντολογία του Κοινωνικού Είναι*. Δεν είναι μόνο το γεγονός ότι έχουμε εδώ την επανεκτίμηση και αφομοίωση, από μαρξιστική και διαλεκτική σκοπιά, των επιτευγμάτων και των παρατηρήσεων της επιστήμης και, συνεπώς, βρισκόμαστε ενώπιον μιας εξαιρετικής κατάκτησης της ίδιας της λουκασιανής σκέψης, μιας ακόμα ανώτερης βαθμίδας στην εμπειρία εξέλιξης και οργανικής ανάπτυξής της: ως επιστέγασμα αυτής της επανεκτίμησης και ανανέωσης τονίζονται και οι πάμπολλες αναφορές στον καθαυτό επιστημονικό χώρο, στην οργανική και ανόργα-

νη φύση. Δεν ήταν, άραγε, ο Lukács εκείνος που παλαιότερα κατακεραύνωνε την αποσπασματικότητα, το στατιστικό χαρακτήρα και τους περιορισμούς της επιστημονικής εικόνας της πραγματικότητας, απέναντι στη δυναμικότητα και την ενότητα της καλλιτεχνικής; Που εκθείαζε την ανωτερότητα των φιλοσόφων έναντι των επιστημόνων; Πάνω απ' όλα και πρώτιστα έχουμε την προστακτική επανενεργοποίηση και εκ νέου δραστηριοποίηση κατηγοριών που ο σχεταρισμός και ο «σταλινισμός» είχαν αποκόψει από τη διαλεκτική θεώρηση: η εργασία, η αξία, η σχέση τύχης και αναγκαιότητας, ειδικού και γενικού, η δυνατότητα post festum κατανόησης των αιτιοκρατικών σχέσεων που διαπερνούν την πραγματικότητα κ.λπ. Ο Lukács επαναφέρει ουσιαστικά την ανάγκη των κατηγοριών, όχι όμως στα πλαίσια ενός άκαμπτου λογικά και ιεραρχικά δομημένου συστήματος, αλλά ως παραμέτρους της γνώσης, ως ζητήματα οντολογικά που εκκινούν από τη συγκεκριμένη πραγματικότητα και μόνο μέσα στα όριά της δύνανται να κατανοηθούν, δια μέσου μιας αφαίρεσης που ξεκινά από το συγκεκριμένο και ολοκληρώνεται με την επιστροφή του σε αυτό.

Ισχυρή και συνεχής είναι η παρουσία του εγελιανισμού πάνω στο λουκατσιανό έργο. Και δεν πρόκειται μόνο για μεμονωμένα φιλοσοφικά ζητήματα, όπως η έννοια της αλλοτριώσης-αντικειμενοποίησης στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* ή η ολόπλευρη υιοθέτηση του διχασμένου υποκειμένου της αστικής κοινωνίας, της «μερικότητας-αποσπασματικότητας», σ' αντιπαράθεση του ολικού και ολοκληρωμένου, του ανεπίστρεπτου αρχαιοελληνικού ιδεώδους, της Ηθικής, που απαντιέται στο *Η θεωρία του Μυθιστορήματος*. Πρόκειται για μια συνολική πίστη στην εξελικτική πορεία της φύσης και της ανθρωπότητας, δια μέσου των αντιθέσεων, του πόνου, της θυσίας, ενάντια σε κάθε οπισθοδρομική, ρομαντική και υπερβατολογική αντίληψη που αναιρούν το αντικειμενικό και ρασιοναλιστικό Είναι της πραγματικότητας. Για τούτο άλλωστε και θεωρεί, μαζί με τους κλασικούς του μαρξισμού, τον Hegel ως το αποκορύφωμα της αστικής σκέψης. Ο Lukács διαφεύγει τον κίνδυνο μιας αυθαίρετης ανάγνωσης του Hegel δια μέσου της ιστοριοποίησης της σκέψης του, τοποθετώντας τον στο συγκεκριμένο περιβάλλον της καθυστερημένης Γερμανίας, καθώς από τη δυτική Ευρώπη καταφτάνουν τα μηνύματα της Γαλλικής Επανάστασης. Στα πλαίσια αυτής της ιστοριοποίησης γίνονται κατανοητά τα όρια και οι περιορισμοί της εγελιανής σκέψης, η αντίθεση μεθόδου (επαναστατικής) και συστήματος (συντηρητικού) που ο Lukács αποδέχεται από τον Engels, η συμβιβαστική του στάση απέναντι στο καθεστώς του Φρειδερίκου Γουλιέλμου III και η υποχωρητικότητα και η διστακτικότητά του μπροστά στις διαφαινόμενες συνέπειες της δικής του διαλεκτικής. Ο Lukács στοχεύει και στην απελευθέρωση του Hegel, τόσο από εκείνες τις ερμηνείες των ύστερων νεοεγελιανών που τον ήθελαν απολογητή και πρόδρομο της αντίδρασης και του ιμπεριαλισμού, όσο και από τις εξίσου επικίνδυνες στρεβλώσεις του δογματικού υλισμού που ανεύθυνα και άκριτα τον απέρριπταν ολοκληρωτικά. Αυτή η συνολική επανεκτίμηση της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας (ιδιαίτερα στην περίπτωση του Hegel έφερε σε πρώτο πλάνο τη βαθιά σχέση συνέχειας που συνέδεε τον τελευταίο με τον N. Cusano, με το δημοκρατικό επαναστατικό πνεύμα του G. Forster, με τα πορίσματα και τις αναλύσεις των οικονομικών αντιλήψεων του D. Ricardo) μέσα από τη διαλεκτική οπτική συνδέεται άμεσα και με την ανανέωση του ενδιαφέροντος για τις θετικές στιγμές —και δεν ήταν λίγες— μιας σκέψης κάποτε ριζοσπαστικής και διαλεκτικής, γιατί τώρα πια η «αστική τάξη έχει ξεπέσει ιδεολογικά, αφήνοντας στην προλεταριακή επανάσταση την εκπλήρωση των παλιών της επαναστατικών αιτημάτων».

Δεν είναι μόνο το εγχειρίδιο που αφήνει ευδιάκριτα σημάδια στο σώμα του λουκατιανού λόγου. Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και η ερμηνευτική και κριτική στάση του στο χώρο της αισθητικής, απέναντι στους μεγάλους του αστικού μυθιστορήματος, του αστικού ρεαλισμού τον Balzac, τον Tolstoj, τον Thomas Mann (προσωπικός φίλος του Lukács και ίσως ο μοναδικός από τους σύγχρονους που κατάφερε να διασωθεί από την ανστηρή ματιά του. Παρεμμένει αξιοσημείωτο ότι η μορφή του Naphta στο *Μαγικό Βουνό* αποτελεί τη λογοτεχνική μεταφορά της προσωπικότητας του Lukács, όπως την εποχή εκείνη την αντιλαμβάνονταν ο Mann), απέναντι στον Goethe («την ανωτερότητα του οποίου πάνω στους ρομαντικούς είχε ομολογήσει ο Novalis»), ακολουθώντας και στο σημείο αυτό τις σκόρπιες επισημάνσεις των Marx, Engels για την τέχνη, συστηματικοποιώντας τες και δημιουργώντας ένα οργανωμένο πλαίσιο ερμηνείας και ανάλυσης. Είναι προφανές ότι τέτοιου είδους αναζητήσεις και αναφορές του Lukács κάθε άλλο παρά μπορούσαν να γίνουν εύκολα αποδεκτές στους κυρίαρχους ιδεολογικούς και καθοδηγητικούς κύκλους. Η διεύρυνση και η μεταφορά της φιλοσοφικής αντιπαράθεσης, που ο Lukács είχε ήδη υιοθετήσει στο *Η Καταστροφή του Λόγου*, από το επίπεδο της αντιπαλότητας Υλισμός Vs Ιδεαλισμός σ' εκείνο του Ορθολογισμός Vs Ανορθολογισμός, την οποία ορισμένοι ερμήνευαν ως μια ακόμα επιβεβαίωση της δεξιότροφης-σοσιαλδημοκρατικής απόκλισης του Ούγγρου φιλοσόφου, όσο και αν αποτελούσε μια ακόμα άποψη, τη σημαντικότερη ίσως, του στοιχείου του Tertium Datur, άρχισε να προκαλεί δυσφορία και αναταραχή, όχι μόνο στα αισθητικά προστάγματα και τις επιταγές του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, αλλά και στους κύκλους των πειραματιστών της αβανγκαρντικής και «αντιρεαλιστικής» σκηνης, εξαιτίας του πλούτου των αποχρώσεων που έφερε στο φως, και στο μέτρο που καθιστούσε αναποτελεσματικές και χωρίς σημασία την ετικετοποίηση και το σχηματισμό. Και σε τούτο το σημείο ο Lukács είναι αποφασισμένος να αγγίξει τα όρια του Tertium Datur. Είναι τουλάχιστον κρίμα και ανέντιμο να συγχέεται η έννοια του κριτικού ρεαλισμού (εκείνη του «τύπου», της προοπτικής και της αντανάκλασης) με τον κομματικό υπαρκτό σοσιαλιστικό ρεαλισμό. Η έννοια της *κομματικής τέχνης* στη λουκατιανή σκέψη εναντιώνεται σε κάθε απόπειρα χειραγώγησης, στο νατουραλισμό και στην προπαγάνδα, στο ρεαλισμό του στατιστικού και ποσοτικοποιημένου μέσου, στην κομματική παρέμβαση. Διεκδικεί την αυτονομία του καλλιτέχνη και του έργου από κάθε εξωτερική επιβολή. Και εδώ ο Lukács, ακολουθώντας τα μαρξικά και ιδιαίτερα τα εγγελοσιανά κείμενα, διαχωρίζει την ταξική προέλευση του δημιουργού από το έργο του, ανατρέπει τη σχηματοποιημένη κομματική άποψη επιλέγοντας τη μορφή του ήρωα, του «τύπου» η οποία μπορεί και να αποτελεί δημιουργήματα της καλλιτεχνικής φαντασίας, να μην έχει πραγματική υπόσταση, αλλά να αντικατοπτρίζει πληρέστερα τις συγκεκριμένες αντιθέσεις, την ψυχολογία των υποκειμένων και των συλλογικοτήτων/τάξεων, τη δομή της πραγματικότητας. Πρόκειται, ασφαλώς, για μια βαθιά αιρετική θέση, η οποία κάθε άλλο παρά διατιθέμενη εμφανίζονταν να υποχωρήσει και να συμβιβαστεί στις πιέσεις και τις υποχρεώσεις της καθαρής προλεταριακής κουλτούρας, στο μύθο του εργάτη-δημιουργού. Η άποψη του Lukács θα μπορούσε να αποσαφηνιστεί πλήρως μέσα από την παράφραση μιας προηγούμενης θέσης: «η έξυπνη αστική κουλτούρα είναι πιο κοντά στο ρεαλισμό, από ό,τι είναι η ανόητη προλεταριακή κουλτούρα».

Η ξεκάθαρη καταδίκη του νατουραλισμού, της λεπτομερούς περιγραφής, του ρεπορτάζ και, συνεπώς, η απόρριψη του ζντανοβισμού στο χώρο της τέχνης, στην περίπτωση του

Lukács συνδεόταν, όπως τονίστηκε, και με την εξίσου ολοφάνερη και δεδηλωμένη καταδίκη των φαναρονικών και υπερβολικών πειραματισμών, της θεατρικιστικής φούσκας, του εύκολου εντυπωσιασμού του «αντιρεαλιστικού» αβανταρισμού. Στη γενικότερη κριτική της αβαντάρντ, ό,τι προέχει περισσότερο είναι η διερεύνηση των ιδεολογικών βάσεων της, οι φιλοσοφικές αναφορές της και οι δεσμοί της με τον υπαρξισμό και το νεοθετικισμό, οι αισθητικές αντιλήψεις της που αναδεικνύονταν μέσα από τη γραμμή συνέχειας και εξάρτησής της από το νατουραλισμό και την ακατανίκητη κλίση προς τη λεπτομέρεια. Όσον αφορά, εξάλλου, την υπαρξιστική και νεοθετικιστική παράμετρο, είναι γνωστό ότι αποτέλεσαν τον κύριο αντίπαλο (μαζί με τον αντίποδά τους, το δογματισμό και το σεχταρισμό) της λουκατσιανής σκέψης μέχρι και το *Για μια οντολογία του Κοινωνικού Είναι*. Από την άλλη, η έλλειψη προοπτικής που χαρακτήριζε, σύμφωνα με τον Lukács, την τέχνη της πρωτοπορίας ενισχυόταν παράλληλα με μια στατικοποίηση της πραγματικότητας, με την απολυτοποίηση της υποκειμενικής αντίληψής της, αλλά και με την αντικατάσταση του ενύπαρκτου (άλλη μια σταθερά της αισθητικής και φιλοσοφικής θέωρησης του Lukács) από τη μερικότητα και την αλληγορία (η οποία λειτουργούσε αποκλειστικά απέναντι στο σύμβολο, που το μυθιστόρημα υιοθετούσε) ήταν, άλλωστε, η κυριαρχία της αλληγορίας στη σύγχρονη τέχνη (βλ. αλληγοριοποίηση του κόσμου και του συγκεκριμένου) που εξοστράκιζε το «τυπικό» της κομματικής τέχνης. Το λουκατσιανό *Tertium Datur* εγείρεται, συνεπώς, τόσο εναντίον των «προλετάρειων καλλιτεχνών και συγγραφέων με ανολοκλήρωτη παιδεία και οι οποίοι χάνονται στην προσπάθειά τους ν' αραδιάσουν εξωτερικά δεδομένα» (στις μικρές και ανοιχτές μορφές τέχνης ο Lukács αντιτάσσει τις μεγάλες και κλειστές), όσο και του αβανταριστικού εγχειρήματος ακύρωσης και υπέρβασης του οντολογικού, εκεί όπου «το υποκείμενο κείται αιώνια μόνο και μοναχικό, αποδεδειγμένο από τις κοινωνικές και ιστορικές σχέσεις, ξεριζωμένο». Τονίζεται ιδιαίτερα ότι τούτη η λουκατσιανή απόρριψη της αβανταριστικής πρότασης δεν οφείλεται καθόλου στην εντολή εξωτερικών-κομματικών παραγόντων, και συνεπώς εκπίπτει ολοκληρωτικά η απόπειρα να παρουσιαστεί ως μια κατά παραγγελία στάση, ως φερέφωνο της γραφειοκρατικής γραμμής και νομιμότητας. Μια εξαιρετική συνέχεια χαρακτηρίζει τη συνολική και γενική αντίληψη του Lukács για την τέχνη: ήδη κατά τη διάρκεια της σύντομης εμπειρίας της ογγρικής δημοκρατίας των συμβουλίων (1919), «ως κομισάριος του λαού για την εκπαίδευση στάθηκε εμπνευστής μιας σοσιαλιστικής πολιτιστικής εκπαιδευτικής πολιτικής για πολλές απόψεις υποδειγματικής και αξιέπραστης», και ήδη στη δεκαετία του '20 είχε εκφράσει την αντίθεσή του και τις αντιρρήσεις του για τις μεθόδους και τις θέσεις της αβαντάρντ: αρκεί να διαβάσουμε προσεκτικά το *Η θεωρία του Μυθιστορήματος* (1916), ώστε να επισημάνουμε εκεί πολλά από τα μετέπειτα επιχειρήματα του λουκατσιανού σκεπτικισμού (ή μήπως επρόκειτο για αποστροφή;) απέναντι στον «αντιρεαλισμό» της πρωτοπορίας. Εκείνο που χρειάζεται να υπογραμμιστεί, εντοπίζεται στη σταθερότητα του Lukács για μια τέχνη της αντανάκλασης, της προοπτικής και του «τύπου». Ο λουκατσιανός «τύπος», βέβαια, κάθε άλλο παρά παραμένει σταθερός και αμετάβλητος: όπως άλλωστε και το μοντέλο του ρεαλισμού, με τη σαφήνεια που του αποδίδει ο προσδιορισμός του Lukács, είναι ένα μοντέλο δυναμικό και απαντά σε ερωτηματικά τα οποία η τεχντροπία και η οπτική της αβαντάρντ και η τέχνη του νατουραλισμού, της αποσπασματικότητας και της κομματικής προπαγάνδας προσπαθούσαν να συσκοτίσουν ή να προσπεράσουν. Είναι δεδομένος ο

σεβασμός του Lukács για το μεγάλο αστικό μυθιστόρημα, για τον κριτικό ρεαλισμό, όπως δεδομένα αποτελούν οι θέσεις του για την πρωτοποριακή τέχνη και οι έντονες διαφορές που τον χώριζαν από τον Brecht: επείγει μολταταύτα να απελευθερώσουμε τις αισθητικές αντιλήψεις του από τις στρεβλώσεις και τις υστερόβουλες κατηγορίες πολλών εκ των κατηγορών και αναλυτών του (η Helga Gallas καταλήγει μάλιστα σε άδικα και εξώφθαλμα μονόπλευρα συμπεράσματα στην εξέταση των θέσεων του Lukács).

Αναμφίβολα η προσέγγιση στο μαρξισμό του Ούγγρου φιλοσόφου δεν εκδηλώθηκε χωρίς ρήξεις, προβληματισμούς, πάνω στη μοντονία μιας συνεχούς γραμμικής πορείας. Το αποδεικνύουν, άλλωστε, και με τον πλέον πειστικό τρόπο τόσο το *Η Πορεία μου προς το Μαρξισμό*, όσο και η συνέπεια της αυτοκριτικής του στάσης. Ήδη, πριν ακόμα φτάσουμε στο *Η Ψυχή και οι Μορφές*, τα *Ημερολόγιο 1910-11* και *Περί της φτώχειας του Πνεύματος*, έργα της ακόμα νεότερης περιόδου, επιτρέπουν να αναδειχτεί η φιγούρα μιας προσωπικότητας που αγωνίζεται να σπάσει τα δεσμά της αστικής αθλιότητας, βιώνει το άγχος της απώλειας, την οδύνη της αυτοκτονίας, τα ερωτηματικά του θανάτου: «Εφόσον η αυτοκτονία είναι πραγματικότητα. Για την ακρίβεια η μοναδική πραγματικότητα που μπορώ να προσεγγίσω». Είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο αυτή οι έντονες υπαρξιστικές και μεταφυσικές ανησυχίες του Lukács, η προσωπική ανασφάλεια και το τραύμα της μοναξιάς (τα οποία σέφνουν μαζί τους και τον πόνο της απώλειας των πλέον αγαπημένων προσώπων, του Leo Popper και της Irma Seidler) όσο και αν τον ωθούν προς λύσεις θεολογικού και θρησκευτικού τύπου, όσο και αν τον γοητεύουν με την τραγικότητά τους, θα τον οδηγήσουν τελικά στο ξεπέρασμα του διλήμματος προς μια γήινη, ριζοσπαστική και καθόλου υπερβατολογική κατεύθυνση. Τα δοκίμια που τελικά θα συμπεριληφθούν στο *Η ψυχή και οι Μορφές* (δοκίμια που ο ίδιος χαρακτηρίζει και θεωρούσε ως «δοκίμια για την Irma Seidler», στην οποία εξάλλου το έργο θα αφιερωθεί: «Εναποθέτω τούτο το βιβλίο στα χέρια που μου το προσέφεραν» παρόλ' αυτά, το πρώτο δοκίμιο θα προσλάβει το χαρακτήρα επιστολής προς τον Leo Popper) διαχέουν μια εσωτερική θρησκευτικότητα, το εύρος της αγωνίας της ύπαρξης, ιδιαίτερες και εξαιρετικές τόσο του Lukács, όπως και των δημιουργών στους οποίους αναφέρονται ή καλύτερα από τους οποίους δίνεται η πρόσφορη αφορμή. Εντούτοις, «ακόμα και όταν αναφέρεται στη μοναξιά, τούτη είναι απέναντι στον ίδιο και τους άλλους και όχι απέναντι στο θεό». Τα δοκίμια του *Η Ψυχή και οι Μορφές* αποτελούν τα κατεξοχήν οχήματα έκφρασης της αναζήτησης της ουσίας, της υποκειμενικότητας, τα μέσα ανείρεσης της αποσπασματικότητας (και μάλιστα στο βαθμό που την επιβεβαιώνουν ως αναγκαίο και αναπόφευκτο όρο της σύγχρονης αστικής πραγματικότητας) και του χάους που προσδιορίζει την αστική καθημερινότητα προς τη σύλληψη αυτής της ουσίας, «προς το μεγάλο βίωμα, την ίδια τη μορφή». Το δοκίμιο, κινούμενο μεταξύ τέχνης και φιλοσοφίας (τελικά ο Lukács θα αγκαλιάσει ολόπλευρα και τα δύο), μέσα από το πρόσχημα της αναφοράς στο έργο τέχνης και με ισχυρό άλλοθι τον καλλιτέχνη, γίνεται αφορμή να μιλήσει ο δοκιμιογράφος για τον εαυτό του: «Το δοκίμιο είναι ένα δικαστήριο, όμως το ουσιαστικό και αποφασιστικό στοιχείο της αξίας του δεν είναι η τελική κρίση, αλλά η ίδια η διαδικασία του κρίνειν». Ο υπαρξισμός θα αναζητήσει και θα βρει στα έργα του νεαρού Lukács τα καλύτερα μέρη της φιλοσοφικής του θεώρησης, την πραγματικότητα του άγχους, μιας υποκειμενικότητας καταδικασμένης στη συνεχιζόμενη έκπτωση της φιλιανής «ολοκληρωμένης αμαρτίας». Κι όμως, αυτή η τραγικότητα της ύπαρξης που διαγρά-

φρονταν γενικευμένη στο χώρο των ευρωπαϊών διανοουμένων των πρώτων δεκαετιών του αιώνα, αυτή η αγωνία διαφυγής από τη μονοτονία και το αβάσταχτο του μικροαστισμού, θα λυθεί από την πλευρά του Lukács με εκείνη την πεποίθηση του Tertium Datur που θα τον χαρακτηρίζει και στη συνέχεια. Οι υπαρξιστικές και φιλοσοφικές ανησυχίες του Lukács αποτελούν μια ευδιάκριτη συνεχή διαδικασία ρήξεων και ξεπεράσματος, που μάς οδηγεί κατευθείαν στο *Η Σκέψη του Λένιν* και στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, για να απολέσουν εκεί και στη συνέχεια κάθε μεταφυσικό και αφηρημένο χαρακτήρα.

Ο πλατωνισμός θα αποτελέσει άλλη μια σπουδαία και απαραίτητη σταθερά της λουκατσιανής σκέψης. Μια τέτοια επισήμανση δε δικαιολογείται μόνο μέσα από τη σταθερή αναφορά στον πλατωνισμό ως πρότυπο δοκιμογραφίας («ο Πλάτωνας στα έργα του με αφορμή τους άλλους μιλάει για τον εαυτό του»), ούτε από το νεανικό αίτημα πρόκρισης της φιλοσοφίας και της καθολικής εξουσίας της, αλλά φαίνεται να διαπερνά το λόγο και τις αντιλήψεις του Lukács ως τις ακραίες συνέπειές της. Ήδη μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '60 έχει κανείς την εντύπωση ότι ο Lukács «προϋπέθετε σιωπηρά ότι η μούρα του κόσμου εξαοτιόταν, κατά ένα μεγάλο μέρος, από μας happy few, συγκεντρωμένοι γύρω του και ικανοί να σκεφτούμε την πραγματική λύση, το Tertium Datur, το οποίο σε κάθε περίπτωση έπρεπε να υφίσταται... σαν όλοι να είμαστε υπουργοί του in rectore, σε μια πνευματική κυβέρνηση-φάντασμα στην οποία αργά ή γρήγορα όλοι έπρεπε να προστρέξουν» (C. Cases, 1983). Τούτη η αριστοκρατική αντίληψη της πρωτοπορίας, η οποία πιθανότατα έθρεφε τις ρίζες της στην ταξική καταγωγή του Lukács, και παρέμεινε πάντα έντονη και ιδιαίτερα στα καθαρά πολιτικά κείμενα, ξεπροβάλλει με κάθε επισήμότητα και χωρίς περιστροφές.

Το αίτημα του Tertium Datur επιβεβαιώνεται ουσιαστικά ως ο πλέον σταθερός και πρόσφορος παράγοντας πιστοποίησης και επιβεβαίωσης της οργανικής συνέχειας που χαρακτηρίζει τη σκέψη του Lukács Το Tertium Datur όμως δεν εκφράζει συμβιβασμό, στάση καιροσκοπική, μεσοβέζικη λύση και άγνηση της αντίθεσης. Τουναντίον, είναι η στο μεγαλύτερο βαθμό γόνιμη απόδοση των αντιθέσεων, η σύνθεση και η διαλεκτική εξέλιξή τους, η μόνη δυνατή λύση προς τον απελευθερωμένο (από το δογματισμό και το σχεταρισμό) και απελευθερωτικό μαρξισμό. Και είναι αυτό ακριβώς το εγχείρημα, η πολιτική και φιλοσοφική αναζήτηση και ικανοποίηση του Tertium Datur, που θα οδηγήσει τον Lukács στην επιδοκιμασία και επιλογή του Λαϊκού Μετώπου και στις «Θέσεις του Blum» (αρχικά καταδικασμένες, αλλά στη συνέχεια αποδεχτές και υιοθετημένες από το Κομμουνιστικό Κόμμα), και από εκεί στην αποδοχή της ειρηνικής συνύπαρξης και στην ανάγνωση του ελεύθερου χρόνου ως σύγχρονου πεδίου της ταξικής πάλης σε παγκόσμιο επίπεδο. Είναι το Tertium Datur που θα τον οδηγήσει στην ερμηνευτική δυνατότητα των αποχωρήσεων των ενδιάμεσων παραγόντων, στην απόρριψη κάθε απλουστευτικής και προσωποκεντρικής ερμηνείας της σταλινικής περιόδου, αλλά και της συνολικότερης ιστορικής διαδικασίας και είναι ακριβώς ό,τι επιδιώκει να αποκαλύψει στη σκέψη και στην πολιτική δράση του Λένιν: «Μόνο με τον Λένιν παρουσιάζεται κάτι το εντελώς νέο, ένα τρίτο στοιχείο σε σχέση με τα δύο άλλα».

Όσο και αν συχνά αφήνεται να υπονοηθούν δείγματα μιας ανάγνωσης προς μια προσωποκεντρική, αστικοϊδεολογικού χαρακτήρα μεθοδολογία, ο Lukács παραμένει κατά βάση πιστός στην εγγεληνική θέση του υποκειμένου ως ιστορικής αρχής, ως «ιστορικής καθολικής αρ-

χής», ως εκφραστή της συγκεκριμένης πραγματικότητας: «δε θα 'σαι καλύτερος της εποχής σου, αλλά θα 'σαι η ίδια η εποχή σου με τον καλύτερο τρόπο». Προτάσει το ζητούμενο του ξεπεράσματος της αφηρημένης ατομικότητας και της οντολογικής συγκεκριμενοποίησής της. «Το θέμα δεν είναι κατά κανένα τρόπο η ατομική τοποθέτηση του Στάλιν απέναντι σ' αυτά τα προβλήματα. Είναι η κυρίαρχουσα κατεύθυνση της εποχής που επικρατεί παντού με τις πιο διαφορετικές μορφές... δεν είναι οι ηγετικές πολιτικές προσωπικότητες, οι ύστατες αιτίες των παγκόσμιων γεγονότων. Η προσωπική πολιτική δράση τους, αντίθετα, είναι κυρίως η πραγμάτωση τάσεων που πηγάζουν αναγκαία από μια δεδομένη οικονομική δομή», γράφει στα 1968. Η ίδια κατεύθυνση ιστορικοποίησης της «προσωπικότητας», κατανόησης των αντιθέσεων και των συγκεκριμένων συσχετισμών και σχέσεων του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αυτή ζει και ενεργεί, παρατηρείται στην ανάλυση της γέννησης και της εξέλιξης της εγγελιανής φιλοσοφίας, ισχύει και στην περίπτωση του Λένιν («Ακριβώς αυτή η μορφή του Λένιν, όπως είναι ο κανόνας για τους μεγάλους άνδρες, ενσάρκωσε με τέτοιο τρόπο την εποχή του που τα αποτελέσματα και κυρίως η μέθοδος των λόγων και των έργων του διαθέτουν ακόμα μια κάποια επικαιρότητα και σε συνθήκες που έχουν από πολλές όψεις αλλάξει»), ούτε είναι συμπτωματικό ότι ένα από τα σημαντικότερα λουκατσιανά έργα φέρει τον ξεκάθαρο τίτλο *O Goethe και η εποχή του*. Κατά συνέπεια, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο αυτός ερμηνευτικός άξονας διατηρήθηκε και στο χώρο της λουκατσιανής αισθητικής, όπου κυριαρχεί η πρόκριση του «τύπου»: «Η πραγματικότητα ενός ήρωα ή ενός πεπρωμένου εξαρτάται λοιπόν από την ικανότητά του να εκφράσει την ολότητα της εξέλιξης και από τη δύναμη που τον ωθεί» (1932). «Ο ήρωας του έργου τέχνης δύναται να είναι “τυπικός” και χαρακτηριστικός μόνο όταν ο δημιουργός επιτυγχάνει να αποκαλύψει τους πολυπληθείς δεσμούς που ενώνουν τα ατομικά χαρακτηριστικά των ηρώων του με τα γενικότερα προβλήματα της εποχής, όταν ο ήρωας βιώνει μπρος μας τα προβλήματα του καιρού του, ακόμα και τα πλέον αφηρημένα, ως ατομικά δικά του προβλήματα, τα οποία έχουν για τον ίδιο μια ζωτική σημασία» (1936).

Η σταθερότητα με την οποία ο Lukács υπερασπίστηκε τον οντολογικό διαχωρισμό της πρόθεσης από το αποτέλεσμα της πράξης («αυτοί δεν το ξέρουν, αλλά το κάνουν»), συνέβαλε, από τη μια, στο ξεπέρασμα της τελεολογίας και, από την άλλη, στη μεταφορά της οπτικής της κριτικής και της μελέτης της πραγματικότητας σ' ένα επίπεδο ανώτερο από εκείνο της προσωποπαγούς αντίληψης της ιστορίας και του βολонταρισμού της υποκειμενικότητας. Περισσότερο τον ενδιαφέρει, και αναμφισβήτητα εντάσσεται στη διαλεκτική θεώρησή του, το τελικό αποτέλεσμα, οι συγκεκριμένες συνέπειες των επιλογών, των συγκεκριμένων και οντολογικών εναλλακτικών λύσεων μέσα από το πλέγμα των αντιθέσεων, των σχέσεων αμοιβαίας εξάρτησης και επίδρασης, των αλληλοσυσχετισμών, που αναπτύσσονται στο πραγματικό Είναι. Τούτος ο σαφέστατος διαχωρισμός αρχικών προθέσεων και τελικών αποτελεσμάτων που συνοδεύουν τη δράση των υποκειμένων, του επιτρέπει κατά πρώτο λόγο να ανατρέψει μια μεταφυσική και υπερβατολογική αντίληψη της ιστορίας μέσα από την κατανόηση του Είναι και του πραγματικού. Από την άλλη, μέσα από την ταυτόχρονη απόρριψη της ισοπέδωσης, της ετικετοποίησης και των κανονιστικών αρχών που η αντίπαλη άποψη του δογματισμού επέβαλε, του αποκαλύπτονταν η πολυχρωμία και το πολυεπίπεδο της ανθρώπινης δραστηριότητας, του ανοίγονταν τα περιθώρια μιας επανεκτίμησης, από μαρξιστική σκοπιά, όχι μόνο των προοδευτικών στιγμών του παρελθόντος,

απελευθερώνοντας τες τόσο από το δογματισμό όσο και από την εκ των υστέρων παραποίηση και διαστρέβλωσή τους, αλλά και σημαντικών εμπειριών της σοσιαλιστικής πορείας, επιτρέποντάς του την απομυθοποίηση και την ωριμότερη, γιατί συνολικότερη και διαλεκτική, κατανόησή τους (βλ. η περίοδος του «σταλινισμού»). Γίνεται σαφές ότι αυτή η ξεκάθαρη διαλεκτική στάση του επιτρέπει, σε φιλοσοφικό επίπεδο, να προχωρήσει στην υιοθέτηση και αποδοχή της ενγκελσιανής διαφοροποίησης (και αντίθεσης) της εγελιανής μεθόδου από το εγελιανό σύστημα, σε αισθητικό να αποδεχτεί τον αναντικατάστατο ρόλο και την ανεκτίμητη σημασία του αστικού ρεαλισμού και της μεγάλης αστικής τέχνης, ακόμα, και ιδιαίτερα όταν οι πολιτικές απόψεις των αστών δημιουργών είναι εξ ολοκλήρου αντίθετες με την παρουσιαζόμενη εικόνα της αντανάκλασης, όταν τα προσωπικά πιστεύω, όσο και αν αντανακλώνονται στο έργο, δεν επισκιάζουν τη δύναμη και την προοπτική των πραγματικών και συγκεκριμένων αντιθέσεων («Έχει κανείς την εντύπωση ότι κάθε μεγάλος συγγραφέας θα όφειλε να έχει, τόσο πολιτικά, όσο και κοινωνικά, μια αριστερή θεώρηση. Παρόλ' αυτά όχι λίγοι από τους μεγάλους ρεαλιστές που απαντιούνται στην ιστορία της λογοτεχνίας, ουσιαστικά εκείνοι που οι Μαρξ και Ένγκελς ξεχώριζαν, αποτελούν απόδειξη του αντίθετου. Ούτε ο Shakespeare, ούτε ο Goethe, ούτε ο W. Scott, ούτε ο Balzac είχαν ποτέ μια αριστερή πολιτική τοποθέτηση») και σε πολιτικό να διακρίνει τα σημάδια της σχεταριστικής θεώρησης και τον αδιέξοδο χαρακτήρα του δογματισμού: «Γνωρίζουμε ότι οι σύντροφοι που εδώ και δεκαετίες είναι αιχμάλωτοι του σχεταρισμού και του δογματισμού, κατά βάθος δεν το επιθυμούν. Όμως ως μαρξιστές γνωρίζουμε επίσης ότι δεν ενδιαφέρει τι θέλουν πραγματικά οι άνθρωποι, ενδιαφέρουν οι διαλεκτικές συνέπειες των απόψεών τους».

Η περιορισμένη αναγνώριση, η «φιλοσοφικο-πολιτική ατυχία», η συχνά εσκεμμένη στρέβλωση που η ευρωπαϊκή διανόηση επεφύλαξε στον Lukács, οφείλονται βέβαια και στη μορφή έκφρασης της σκέψης του, στη δομή, στο μέγεθος και στο βάθος που το έργο του ανασύρει: ανήκει σε εκείνη τη μικρή και περιορισμένη ομάδα των κλασικών του μαρξισμού που ελάχιστα μπορούν να «χειρωαγωγηθούν» και να «εμπορευματοποιηθούν», αλλά το αντίθετο, θα πρέπει να μελετηθούν κατά μήκος της αράδας και στο επίπεδο της αλληλεξάρτησης, αλληλεπίδρασης και οργανικότητας νοημάτων και αναφορών. Δεν είναι τυχαίο ότι ούτε ένα τσιτάτο, ένα απόσπασμα από το τεράστιο έργο του Lukács δε «γνώρισε επιτυχία», δε μετατράπηκε σε σλόγκαν. Απεναντίας, είναι ουσιαστικά το λουκατσιανό έργο στην ολότητά και στη συνέχειά του, ο λόγος που αρθρώνει και αρθρώνεται, η σκέψη που (ξε)τυλίγεται που απομακρύνουν και αποθαρούνουν το βιαστικό βλέμμα, τη χυδαία και εκπορνευόμενη παραπομπή, αποκαλύπτουν το ψευδές και το αβάσιμο του τσιτάτου. Οι έννοιες της συνέχειας και της ενότητας ενυπάρχουν στο ίδιο το έργο και στη σκέψη του Lukács και εξουδετερώνουν κάθε απόπειρα αυθαιρέτου κατακερματισμού, κάθε διάσπαση και διαχωρισμό σε αδιαπέραστα αυτόνομες αποσπασματικότητες: προβλήματα και κατηγορίες της φιλοσοφίας, επιστημονικές παρατηρήσεις και επιστημάνσεις, αναφορές από το χώρο της πολιτικής οικονομίας, αισθητικές αναζητήσεις και κοινωνιολογικά ζητήματα, διαπλέκονται με τη γνώριμη χαρισματικότητα των κλασικών μαρξιστικών κειμένων, αναιώντας στο επίπεδο του διαλεκτικού υλισμού την πρακτική και τη μεθοδολογία του αστικού διαχωρισμού της γνώσης. Αυτή η επίμονη και συνεχής αναφορά σε έργα φαινομενικά εκτός καθαντού κειμένου, όπως και η σταθερή και συμπαγής δομή της γραφής που στοχεύει στην πληρέστερη

αποσαφήνιση του νοήματος και δεν παραμονεύει/κυνηγά το πομπώδες, που επιδιώκει να δια φωτίσει το κάθε ζήτημα στην όποια ελάχιστη και παραμικρή πτυχή του, προφανώς δυσχέραιναν το έργο εκείνων που διαρκώς επεδιώκαν βαρύνδουπα συνθήματα, την επιθετική, θεαματική ή και στρουφνή φρασεολογία, την επιτηδευμένη σοφιστεία: σε ολάκερο το έργο του Lukács είναι αδύνατο να εντοπιστούν αυτού του είδους πρακτικές και επιλογές. Συχνά αναδύεται η αίσθηση ότι ο λουκατσιανός λόγος στέκεται πλιότερο και ασφαλέστερα, γιατί πιο στερεωμένος, στην πλευρά της ώριμης και προοδευτικής αστικής σκέψης, αποποιούμενος την άμεση πολιτική και κομματική τακτική της σκοπιμότητας και του καιροσκοπισμού. Αυτή όμως η αίσθηση δεν οφείλεται τόσο στον ίδιο τον Lukács όσο στο κυρίαρχο κλίμα των τοτινών χρόνων και στο βαθμό που ξέφυγε από την ιδεολογική αγκύλωση των γραφειοκρατικών μηχανισμών, επιθυμώντας να ανακαλύψει και να θεμελιώσει τα σημεία ρήξης και συνέχειας μεταξύ αστικής σκέψης, διαφωτισμού και μαρξισμού. Ούτε επιφανειακή ούτε τυχαία είναι, εξάλλου, η φιλοσοφική ειλικρίνειά του, κάτι τόσο ξένο και σπάνιο στη βουκαλίζουσα πολυμάθεια και παντογνωσία της πλειονότητας των μαρξιστών: «τολίμα» ακόμα και να ομολογήσει ανοιχτά την αδυναμία και την αναρμοδιότητά του να εξετάσει και να εκθέσει πτυχές κάποιου ζητήματος που δεν κατέχει, χωρίς όμως τούτο να σημαίνει ότι όχι σπάνια ο ίδιος δεν υποτιμά τις αναλυτικές και φιλοσοφικές ικανότητές του. Ακόμα, ο όγκος μεγάλου μέρους των έργων του Lukács, πολυσέλιδοι τόμοι μ' εκατοντάδες αναφορές και παραπομπές, μόνο σε ελάχιστες και αραιές περιπτώσεις θα μπορούσε να γοητεύσει και να προσελκύσει το ενδιαφέρον εκείνων που θα είχαν την παραμικρή διάθεση να επεξεργαστούν τη μαρξιστική θεωρία και να ασκηθούν κοπιαστικά πάνω στα επικίνδυνα νερά της διαλεκτικής. Από όποια άποψη και αν το προσεγγίσει κάποιος (φιλοσοφικά ή αισθητικά, θετικά ή αρνητικά), το έργο του Lukács δε θα μπορούσε να αποελέσει παρά μόνο αντικείμενο μελέτης και λεπτομερούς ανάλυσης. Σπάει κάθε αυθαίρετο και εκβιαστικό πλαίσιο για να αναρριχηθεί ως τις κορυφές μιας ευρέος φάσματος κουλτούρας, αισθητικής και φιλοσοφικής αναφοράς, εκεί όπου ήταν αναμφίβολα δυνατή η θεμελίωση του διαλεκτικού λόγου, αλλά οι καθοδηγητές των κομματικών μηχανισμών και του απονεκρωμένου μαρξισμού από την πλευρά τους διέκριναν μονάχα την πλήρη αποσάθρωσή τους. Σε μια Αριστερά εθισμένη στην τσιτατολογία, στην υποτιθέμενη ορμή ριζοσπαστικών και ρηξικέλευθων προτάσεων (εκείνων που χτυπάνε κατευθείαν στο συναίσθημα, στο εμπειρικό και προκαλούν μόνο τη μεσότητα της κρίσης, αλλά προσπερνούν τις ενδιάμεσες κατηγορίες της αντίληψης, την πραγματικότητα της διαμεσολάβησης, αποδυναμώνουν το διαλεκτικό χαρακτήρα της αντίθεσης, τον οντολογικό χαρακτήρα της άρνησης), ο λόγος του Lukács φάνταζε εξαιρετικά ισχυρός, πολύπλοκος και εκτός κλίματος.

Το ευρύ πεδίο γνώσεων και ενδιαφερόντων του Lukács, όπως αυτό είχε αρχίσει να διαγράφεται από τα πρώτα ακόμα έργα του, οι φιλολογικές και αισθητικές αναζητήσεις του, οι επί του δοκιμίου επεξεργασίες (δυσπρόοιτες, είναι αλήθεια, σαφέστατου εγγελιανού φόντου, κάθε άλλο παρά επιφανειακές και κοινότητες), προσδιόρισαν ίσως και τη μετέπειτα αντιμετώπισή του τόσο από τους κομματικούς δασκάλους και τους δογματικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς όσο και από τους λάτρεις και εκπροσώπους της αβγακροντικής σχολής. Ήταν η ίδια η ρεαλιστική και κριτική ματιά του που δια μέσου του αισθητικού Tertium Datur ορθώνονταν ανάμεσα στο σοσιαλιστικό ρεαλισμό της πιστής αναπαράστασης και της

προπαγάνδας και της «αντιρεαλιστικής» παθητικής αντίληψης. Κι όμως, δεν ήταν αρκετοί εκείνοι που στις αρχές του αιώνα, και ακόμα περισσότερο σε μια τόσο νεαρή ηλικία, είχαν ασχοληθεί συστηματικά, κριτικά και διεισδυτικά με «δευτερεύουσες μορφές της ευρωπαϊκής κουλτούρας»: Kassner, Ernst, Beer-Hofmann (*Η Ψυχή και οι Μορφές*), για να ακολουθήσουν οι Vitet, Meinhold (*Το Ιστορικό Μυθιστόρημα*). Το λουκασιανό έργο «προκαλούσε» ακόμα περισσότερο με το δημοκρατικό και πλουραλιστικό χαρακτήρα των παραπομπών του και από το χώρο της αριστερής και σοσιαλιστικής διανόησης: ευχάριστη η έκπληξη της αναφοράς στο έργο του πολύπλευρου και πρόωρα χαμένου Christopher Caudwell, τα συμπεράσματα του οποίου στο *Studies in a Dying Culture* θα πρέπει να έβρισκαν σύμφωνα και τον Lukács. Ένα τέτοιο εύρος ανατρέπει κάθε βίαιο και αυθαίρετο εγγλεισμό των λουκασιανών απόψεων, δυσχεραίνει το έργο των επικριτών του Lukács, εκείνων που εκβίαζαν να τον ταξινομήσουν ως φρερέφωνο του κόμματος, ενώ παράλληλα με την εσωτερική δυναμική του ανθίσταται και στην όποια σχηματοποιημένη αντίληψη. Παραμένει αξιολογούμενο ότι ακόμα και όσοι επιχείρησαν να ερμηνεύσουν το *Η Καταστροφή του Λόγου* μέσα από μια τόσο περιορισμένη οπτική, απέτυχαν οικτρά.

Η μανία αυτοκριτικής και ολοκλήρωσης, η εναγώνια προσπάθεια θεμελίωσης της συνέχειας και της οργανικότητας που χαρακτηρίζει την πολιτική και φιλοσοφική υπευθυνότητα του Lukács, δεν μπορούσε παρά να επιδράσει αρνητικά και ανασταλτικά πάνω στους επίδοξους «οπαδούς» του. Είναι αξιοπρόσεκτη και χαρακτηριστική η περίπτωση του *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, ενός έργου που στα υστερότερα χρόνια θα γνωρίσει τεράστια δημοσιότητα και φήμη, ιδιαίτερα στο χώρο της ριζοσπαστικής Αριστεράς, θα «αναγορευτεί» σε δόγμα, αλλά θα υποχρεώσει, στη συνέχεια, τον Lukács σε μια από τις πλέον ειλικρινείς και σημαντικές στάσεις αυτοκριτικής: «Παρά την ήδη συνειδητή προσπάθεια να ξεπεράσω και να εξαλείψω τον Hegel δια μέσου του Μαξ, ζητήματα αποφασιστικής σημασίας για τη διαλεκτική επιλύονταν με ιδεαλιστικό τρόπο... Η θεωρία της Λούξεμπουργκ για τη συσσώρευση, την οποία προσωπικά ακόμα ασπαζόμουν, ανακατευόταν, με τρόπο καθόλου οργανικό, μ' ένα ακραίο υποκειμενιστικό ακτιβισμό». Αυτή η αυτοκριτική διάθεση, τόσο καταδικασμένη και περιφρονημένη από τους διάφορους αστέρες της αριστερής διανόησης, παρέμεινε εξίσου τίμια και ενοχλητική. Τίμια, γιατί επεδίωκε να αποδείξει τη συνέχεια και την εσωτερική συνοχή του εκφραζόμενου λόγου. Ο Lukács έθετε τη σκέψη του στην εξεταστική και κριτική ματιά της μεταβολής και του χρόνου, με την πρόθεση να διατηρήσει και να γονιμοποιήσει από αυτή μόνο ό,τι έπρεπε να διαφυλαχτεί ως παρακαταθήκη για το μέλλον. Δεν επιχειρούσε ούτε να εξωραΐσει, ούτε να δικαιολογηθεί και να αποποιηθεί των ευθυνών του, ούτε ακόμα περισσότερο να αποσιωπήσει σφάλματα και προβληματισμούς. Είναι ο ίδιος ο Lukács που εξομολογείται στην αυτοβιογραφία του, *Gelebtes Denken*, την ανάγκη ανάγνωσης και μελέτης του έργου του πάνω στο κεντρικό άξονα της συνέχειας και της εξέλιξης: «Στην περίπτωση μου κάθε ζήτημα αποτελεί τη συνέχεια κάποιου άλλου. Πιστεύω ότι στην εξέλιξη μου δεν υφίστανται μη οργανικά στοιχεία». Από την άλλη πλευρά, η συνεχής αυτοκριτική πρόθεση, όταν ο Lukács το έκρινε απαραίτητο και σκόπιμο, κατέληγε ενοχλητική σ' όλους τους οπαδούς και θιασώτες της Αριστεράς, γιατί ανά πάσα στιγμή απειλούσε να καταδείξει την ιδεολογική και θεωρητική γύμνια και τη φιλοσοφική ανωριμότητά τους. Σε μια εποχή κυριαρχίας των τσιτάτων, των συνθημάτων και της εκφραζόμενης ανάγκης για απαράβια-

στες και αμετακίνητες αλήθειες (μεταφυσικού και υπερβατολογικού φρόντου, ιρασιοναλιστικές στην ουσία τους), ξεφύτρωνε μια μορφή που επιζητούσε την αναγνώριση του εξελικτικού χαρακτήρα της σκέψης της, ομολογούσε τα λάθη της, κατέριπτε τα δόγματα, και σαν να μην αρκούσε αυτό, αποφάσιζε δημόσια και με πειστικά επιχειρήματα να γεφυρώσει το χάσμα που η κάθε μορφή δογματισμού και ιρασιοναλισμού είχε ορθώσει ανάμεσα στις καλύτερες και προοδευτικές στιγμές της αστικής κουλτούρας και το μαρξισμό, τόσο σε θέματα φιλοσοφίας όσο και σε εκείνα της αισθητικής και της Ηθικής, καταρρίπτοντας κατά συνέπεια το μύθο της παντοτινής ισχύος των γραφειοκρατικών διαταγμάτων και των σχηματοποιημένων δογμάτων: έτσι γινόταν κατανοητή και η αποδοχή μιας ακόμα λενινιστικής πρότασης, σύμφωνα με την οποία «δεν είναι δυνατό να κατανοηθεί στην ολότητά του το *Κεφάλαιο* του Μαρξ, και ιδιαίτερα το πρώτο κεφάλαιο, αν πρώτα δε μελετηθεί και δεν κατανοηθεί ολόκληρη η εγελιανή λογική. Συνεπώς, εδώ και μισό αιώνα κανείς μαρξιστής δεν κατόνησε τον Μαρξ». Εξάλλου, ήταν ο ίδιος που απέκρουε τις επικρίσεις των κατηγορών του σχετικά με τα «ανήκουστα και χωρίς προηγούμενο *autodafé* στα οποία υπέβαλε τα έργα του και τη ζωή του, υπενθυμίζοντας ότι η ατομική εξέλιξη μιας προσωπικότητας σχηματίζει ένα αντικειμενικό σύνολο με την εξέλιξη της κοινωνίας και οι μετέπειτα θα βρουν σ' αυτή μια ενότητα, ακόμα και μέσα στη σειρά των αντιθέσεών της». Και ακριβώς την ικανοποίηση αυτού του αιτήματος απαιτούσε και ο ίδιος από τους άλλους, ώστε να εξουδετερωθεί κάθε αξίωση του μύθου και της κανονιστικής αλήθειας, να απονευρωθεί κάθε θεμέλιο του σεχταρισμού και του αλάθητου των πρωτοπόρων. Τίμια και ενοχλητική, αμείλικτη και σταθερή η αυτοκριτική στάση του Lukács σε μια πορεία εξέλιξης, ανάπτυξης και ωρίμανσης υποκειμένου και πνεύματος, όπως ακριβώς το εγελιανό πνεύμα ολοκληρώνεται δια μέσου της άρνησης, της αντίθεσης, της συνεχιζόμενης διαπάλης και της αλλοτρίωσης.

Η εγελιανή φιλοσοφία, ο πλατωνισμός, ο υπαρξισμός, η πορεία προς το μαρξισμό, την ταξική πάλη, την «ολοκληρωτική» στράτευση στο κόμμα, η εξορία, αλλά και οι υποχωρήσεις ως εκδηλώσεις του ξεδιπλώματος του υποκειμένου και της σκέψης του προς μια «Ουτοπία του πολιτισμού και του πνεύματος», προς μια Ουτοπία ουτοπική στον ελάχιστο δυνατό βαθμό, όπως θα έλεγε και η Agnes Heller («η καλύτερη μαθήτριά μου», θα ομολογήσει κάποτε ο Lukács). Παρόλες τις εσωτερικές αντιφάσεις και αναδιπλώσεις, τις δυνατές αμφισβητήσεις και τις αδυναμίες (ιδιαίτερα στην πολιτική εκτίμηση των γεγονότων) αυτής της πνευματικής εμπειρίας, πρόκειται κατά βάθος για την ίδια σκέψη, καθώς σταθερά, συστηματικά και μεθοδικά προσπαθεί να κατανοήσει το πραγματικό και οντολογικό Είναι. Μέσα στη συνέχεια του λουκατσιανού έργου αναιρούνται η εγκυρότητα και η νομιμότητα ενός διλήμματος τεχνηέντως προβαλλόμενου, εκείνου που επιβάλλει την τομή στο εσωτερικό αυτού του σώματος: «Νεαρός ή ώριμος Lukács;», που αξιώνει να διαχωρίσει τον ασυμβίβαστο και υπαρξιστή Lukács από εκείνον της ωριμότητας, του κομματικού δογματισμού (;) και ενδιαφέροντος, να αντιπαραθέσει το ριζοσπάστη σ' εκείνον που «ξεπουλήθηκε» στο σταλινισμό, στις εντολές και στους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς (τόσο σε θέματα αισθητικής όσο και σε ζητήματα πολιτικής και φιλοσοφίας). Κι όμως, είναι ο ίδιος ο λουκατσιανός λόγος που επικαλείται την εσωτερική οργανικότητα και τη συνέχειά του, όπως αυτή αναδύεται και μέσα από την αυτοκριτική διάθεσή του. Αν τώρα ορισμένοι διέκριναν μέσα από τούτη την πρακτική μια διάθεση μεταμέλειας και απολογίας, ρήξεις που ανέτρεπαν συνεχώς ό,τι ως τότε

είχε δηλωθεί, μάλλον αλλού στόχευαν, μάλλον αγνοούσαν συστηματικά και εκούσια παρά απεκάλυπταν το βάθος της αλήθειας αυτού του λόγου: Την πραγματικότητα μιας οργανικής συνέχειας, μιας συστηματικής πορείας ξεδιπλώματος και πλήρωσης που ο Lukács τόνισε και στη δική του περίπτωση· όπως ακριβώς την είχε επισημάνει στο *Η Σκέψη του Λένιν*, τη διεκδικούσε με πάθος στην πληρότητα της μορφής του Hegel και την αναζητούσε στις μεγάλες στιγμές της φιλοσοφικής και αισθητικής εξέλιξης του διαλεκτικού λόγου.

Στην ελάχιστη καλύτερη περίπτωση η λουκατσιανή σκέψη, μέσα από τις εσωτερικές αντιφάσεις της, τα κενά και τις αναμφίβολα υπαρκτές ελλείψεις της, αφήνει να εμφανιστούν ζητήματα και προβληματισμοί που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο ζωηρής μελέτης και ενδιαφέρουσας συζήτησης, στο βαθμό που κρίνονται καίρια και για την ίδια την ανάπτυξη και την ουσία του σύγχρονου μαρξισμού. Είναι, άλλωστε, η ίδια εντιμότητα που διέκρινε τον Ούγγρο μαρξιστή («ένας καλός άνθρωπος», τον αποκαλούσαν όσοι είχαν την τύχη να τον γνωρίσουν προσωπικά), η συνέπεια της «βιωμένης σκέψης» του που μάς προσκαλούν σε μια κατεύθυνση ώριμης κριτικής και ήρεμης κατανόησης των επιπέδων του έργου. Ασφαλώς πολλά, πάρα πολλά θα μπορούσαν να ειπωθούν για τη λουκατσιανή πίστη στις δυνατότητες της ειρηνικής συνύπαρξης σοσιαλισμού και καπιταλισμού, άφθονες οι ενστάσεις γύρω από τη λουκατσιανή εκτίμηση της μετά-Στάλιν εποχής και τις ψευδαισθήσεις του για τις προοπτικές που άνοιγε το XX Συνέδριο. Συχνά καταντά ενοχλητική και η εμπάθεια που δείχνει απέναντι στον Τρότσκι και στους τροτσικιστές («αντεπαναστάτες» θα τους αποκαλέσει κάποτε χωρίς στη συνέχεια να αναιρέσει ποτέ το χαρακτηρισμό). Ακόμα και για την προσπάθεια μετατόπισης της σύγκρουσης από το καθαρά ταξικό επίπεδο σε εκείνο της Προόδου Vs Αντίδρασης, όταν έκρινε ότι η διαφύλαξη των δημοκρατικών κεκτημένων από τη φασιστική απειλή είχε περάσει σε πρώτο πλάνο και, συνεπώς, θεωρούσε πρώτιστης σημασίας τη συνεργασία με τις ευρύτερες δημοκρατικές και προοδευτικές δυνάμεις, δεν είναι λίγες ούτε αδύνατες οι επιφυλάξεις που θα μπορούσαν να εκφραστούν. Η αντίληψη του Lukács, για την πρωτοπορία δημιουργεί με τη σειρά της ένα πεδίο αμφισβήτησης, στο βαθμό που επιτρέπει την υποψία μιας αστικοϊδεολογικής οπτικής, η οποία συνεχίζεται στο σώμα της σοσιαλιστικής θεώρησης και του κομμουνιστικού κινήματος. Η αναζήτηση μιας ουσιαστικής απάντησης στο ζιμμελιανό φιλοσοφικό μπρεσιονισμό, η εξαιρετικά ιδιόρρυθμη σχέση με το Κομμουνιστικό Κόμμα και τη Σοβιετική Ένωση, μια σχέση άλλοτε υποχώρησης και συγκατάβασης, άλλοτε αντιπολιτευτική και προχωρημένης διαφωνίας (μια σχέση που συχνά ερμηνεύτηκε με ψυχαναλυτικούς όρους, ως έκφραση ενός συνδρόμου εξάρτησης από μια ανώτερη εξουσία: «Το μαρό-αντάρτης και ο παρτιζάνος έφηβος σε πλήρη συμφωνία κατέφυγαν στην αυτοκριτική μόνο και όταν έκριναν ότι ο πατέρας-σωτήρας θα επέστρεφε την κατάλληλη ώρα στο σπίτι»), αποτελούν σημαντικά χαρακτηριστικά της ουσίας της λουκατσιανής σκέψης που δεν κατανοούνται μέσα από την οπτική μιας προκορυστείας ερμηνευτικής. Η πλειονότητα τούτων των ζητημάτων θα μπορούσε να διερευνηθεί και να διευρυνθεί μόνο μέσα από μια βαθιά έρευνα της ιστορικής εμπειρίας του αιώνα, έτσι όπως την έφερε στο φως η πτώση των καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης και η οδύνη της διάφευσης. Συνεπώς, η αξιολόγηση και η αποσαφήνισή τους είναι δυνατή και επιτρεπτή, μόνο μέσα από την εκ νέου διαλεύκανση του είναι και της ουσίας του σοσιαλιστικού προτάγματος.